

Kronika

SLOVENSKE LJUDSKE PESMI II; Uredili: Zmaga Kumer, Milko Matičetov, Valens Vodušek, Slovenska matica, Ljubljana 1981, str. 671

Književnost

Na novembrski tiskovni konferenci je Slovenska matica med novimi knjigami predstavila 2. del Slovenskih ljudskih pesmi, v katerem so zbrane legendarne pesmi. Kljub temu, da je druga knjiga za polovico obširnejša od prve, ne vsebuje vseh legendarnih pesmi. Zaradi obsežnosti knjige in množice legendarnih pesmi bo preostali del le-teh izšel skupaj s socialnimi baladami v tretji knjigi Slovenskih ljudskih pesmi, ki jih je l. 1970 začela izdajati Slovenska matica.

Ker je med izidom prve in druge knjige preteklo natanko 10 let, ne bo odveč, da vsaj na kratko preletimo dejstva, ki so botrovala rojstvu knjig najobsežnejšega korpusa slovenskih ljudskih pesmi. Ko bo delo dokončano (predvidenih je okrog 15 knjig), bo to najsystematičnejša in najpopolnejša izdaja slovenskih ljudskih pesmi od prvih zapiskov do danes. Zato celotno delo lahko štejemo k temeljnim delom slovenske kulture. Kako so taka temeljna dela, npr. slovar knjižnega jezika, pravopis, slovnica, izdaje zgodovinskega in kulturnega gradiva, pravljice in ljudske pesmi, potrebna še posebej malim narodom, najbrž ni treba poudarjati, saj predstavljajo osebno izkaznico vsakega naroda, so nepogrešljiv temelj narodne samobitnosti in dokaz njegove vitalne kulturne ustvarjalnosti, ki tudi priča o obstoju naroda. Izdaje temeljnih del slovenske kulture dajejo celovito podobo naroda, so pomemben člen v verigi družbene in kulturne kompletnosti.

Takšno vizijo kompletnosti so imeli pred očmi že zbiralci in zapisovalci

ljudskih pesmi v romantiki, toda šele 100 let kasneje je bila vizija udejanjena z zadnjim, 4. zvezkom Štrekljevih narodnih pesmi. Zbirka še danes pomeni nenadomestljivo in nedoseženo delo te vrste, zato ni čudno, da je Slovenska matica v 60-tih letih mislila na ponatis Štreklja. Ker pa je bivši glasbeno-narodopisni inštitut hranil še kasnejše gradivo, ki se je nabralo po Štrekljevi smrti, in gradivo, ki ga je inštitut sam nabral do l. 1970, so se odločili, naj se izda celotno, do l. 1970 znano gradivo — torej vse do takrat znane, zapisane, tiskane ali na magnetofonski trak posnete ljudske pesmi. Skrb za izdajo so prevzeli delavci glasbeno-narodopisnega inštituta s še nekaterimi drugimi sodelavci. Založnik tega velikanskega projekta je postala Slovenska matica. Dogovorjeno je bilo, naj bi izšle najprej ljudske balade in romance ali pripovedne pesmi — kakor folkloristi danes imenujemo to zvrst poezije. Prva knjiga naj bi prinesla junaške in zgodovinske ter bajeslovne in pravljичne pesmi (ta knjiga je že izšla 1970 leta). Druga knjiga, ki je sedaj pred nami, vsebuje legendarne, tretja naj bi vsebovala še preostali del legendarnih pesmi in socialne balade, četrta ljubezenske in družinske, peta pesmi o naravnih nesrečah itd. Objavam približno petih knjig pripovednih pesmi bi sledila knjiga dodatkov, v kateri bi bile zbrane med tiskom odkrite nove pripovedne pesmi in pesmi od l. 1970 dalje, ki jih prejšnje knjige še niso upoštevale. Pripovednim pesmim bi sledile obredne, šaljive, ljubezenske, stanovske, otroške, nabožne, vojaške, domoljubne, pivske in druge pesmi, kar bi po prvotnih ocenah strokovnjakov obsegalo še nadaljnjih 10 knjig ali skupno okrog 15 knjig velikega formata. Gre torej za obsežno in strokovno

zelo zahtevno delo, kakršnega Slovenci še nismo imeli. Izkazalo se je, da je zahteven že sam projekt izdaje pripovednih pesmi, ki pomenijo le del ljudskih pesmi. Mogoče se ta zahtevnost kaže tudi v izidu prvih dveh knjig pripovednih pesmi, ki sta izšli v časovnem razmiku 10-ih let, v katerih bi po začetnih ocenah in obljubah sodelavcev morale iziti že vse pripovedne pesmi z dodatki vred, torej približno 5 knjig.

Tako sta pred nami šele prvi dve knjigi. Če se bo delo za izdajo celotnega gradiva ljudskih pesmi nadaljevalo s takim tempom, potem smo lahko za usodo tega temeljnega dela slovenske kulture resnično zaskrbljeni. Če se bo pri tistih, ki skrbijo za izdajo, še naprej pojavljalo prepričanje, da ni potrebno pohiteti, potem najbrž tudi naši vnuki ne bodo dočakali celotnega korpusa, čeprav bi ga zaradi njegove pomembnosti morali imeti že mi danes. Zamudništvo je v kulturi vedno usodno, nedopustno pa je, kadar gre za temeljne izdaje, ki so za vsak narod, ne samo za majhen, življenjskega pomena. Kolikokrat v kulturi pa tudi v znanosti tarnamo nad slovenskim provincializmom, zaplotništvom in zamudništvom, ki je bilo včasih lahko objektivno pogojeno, zamujamo pa tudi danes. V času, ko drugi evropski narodi že ponatiskujejo svoja temeljna dela, se Slovenci še zvijamo v nepotrebnih porodnih krčih in se obnašamo tako, kot da se ne bi zavedali lastnih kulturnih vrednot in prepuščamo času izdaje temeljnih del narodove biti. V družbenem in kulturnem kontekstu slovenske preteklosti in sedanje resničnosti je nepotrebno zamudništvo lahko usodno.

Zato je vsaka izdaja, vsaka nova publikacija temeljnih del kot žarek svetlobe v temna razmišljanja. Je nov optimizem, kakršnega nam je novembra prinesla druga knjiga Slovenskih ljudskih pesmi, o kateri želim spregovoriti.

Knjiga vsebuje 73 pesemskih tipov, kot že rečeno, z legendarno snovjo.

Pesemski tipi so urejeni po mednarodnih načelih; najprej so tu pesmi, ki obravnavajo snov iz svetopisemske stare zaveze, temu sledijo pesmi z novozaveznimi motivi, s temami iz Jezusovega in Marijinega življenja in o osebah okoli njiju, ki so včasih zajete iz apokrifnih virov. Kot slovenska posebnost (tako beremo v predgovoru k drugi knjigi) sledijo pesmi o Mariji, ki so porojene iz čiste fantazije. Drugo knjigo sklenuje pesmi o življenju in smrti svetnikov, ki izvirajo še iz evropskega srednjeveškega ustnega izročila. Kljub temu da druga knjiga še ne obsega vseh legend, preseneča z množico naslovov ali pesemskih tipov (73). Vsak naslov upošteva še zapisane in znane različice, ki so v strokovnih objavah, kot je ta, obvezne. Drugi del Slovenskih ljudskih pesmi je po obsegu skoraj še enkrat obsežnejši od prvega in vsebuje skupno 1015 pesemskih variant in 614 melodij. Potrebno je namreč omeniti, da so k pesmim objavljene tudi melodije, razen pri tistih zapisih (predvsem gre za starejše zapise), kjer to ni bilo mogoče, ker zapisovalci niso zapisali melodij. Že veliki folklorist Štrekelj se je zavedal, da je ljudska pesem le péta pesem, zato je pod črto objavil nekaj melodij — kolikor jih je pač imel. Na žalost so takrat le redki zapisovali tudi melodije, ker za to tudi niso imeli potrebnega znanja. Malo boljši je bil položaj v tem stoletju, ko je bilo med zapisovalci ljudskih pesmi sorazmerno mnogo več takih z glasbeno izobrazbo. V letih pred drugo svetovno vojno, ko je začel delati Maroltov folklorni inštitut, pa se je uveljavilo sistematično zbiranje ljudskih pesmi z melodijami vred. Delo tega inštituta nadaljuje danes sekcija za glasbeno narodopisje pri SAZU, ki od približno l. 1950 dalje snema pesmi na magnetofonski trak, tako da so pesmi ohranjene z vsemi krajevnimi posebnostmi in z značilno in obvezno tonsko podobo. Opozorilo na melodije je potrebno zato, ker marsikje še danes ni prave predstave, da je ljudska pesem

celota šele z melodijo vred. Velika zasluga nove izdaje ljudskih pesmi je v tem, da prinaša tudi melodije. Tako je pesem v celoti predstavljena bralcu in ohranjena v svoji popolnosti za vse čase. To je tudi namen zbirke.

Knjiga je strokovno delo, zato poleg pesmi najdemo v njej potrebni strokovni aparat. Poleg objave vseh znanih različic določenega pesemskega tipa in dodatka, v katerem so zbrane srbohrvaške različice k določenim temam, znane na slovenskem ozemlju, so posamezni tipi opremljeni še s krajšimi ali daljšimi komentarji o pesmih, o njihovih tematskih paralelah pri drugih narodih, ali o samostojnem slovenskem izvoru. Komentarji skušajo posamezne pesmi tudi datirati, torej ugotavljajo čas nastanka določene pesmi, jih uvrščajo v njihov življenjski kontekst in govorijo o pesemskih značilnostih, prehajanjih, oplojevanjih in o njihovem izvoru. Skušajo pa tudi odkriti osnovni nagib ali vir za nastanek določene pesmi. Že ob posameznih variantah ali ob koncu posameznega pesemskega tipa so komentarji o melodičnih značilnostih pesmi, o morebitnih pokrajinskih razlikah in o posebnostih glasbene podobe. Vsaka varianta pa je, kot se za tako znanstveno delo spodobi, opremljena še z vsemi podatki, kot so npr. — kraj in čas zapisa, ime in priimek zapisovalca, ime in priimek pevca ali pevke. Opombe pri vsaki različici vsebujejo še podatke, ali je bila pesem že objavljena in kje, opozarja na vir in nosijo zaporedno številko, tako kot so klasificirane v Sekciji za glasbeno narodopisje, ki pesmi hrani. Na koncu posameznega pesemskega tipa je še grafično prikazana njegova razprostranjenost po Sloveniji.

Nova izdaja upošteva vse pesmi, tudi tiste, ki jih je objavil že Štrekelj, zato lahko najdemo nad pesmijo zaporedno številko, pod katero je bila pesem objavljena pri Štreklju. Na koncu knjige je v kazalu pregled pesmi pri Štreklju in njihova uvrstitev v Slovenskih ljudskih pesmih II. Temu pregledu sledi kazalo

pesmi po začetnem verzju in kazalo po krajih in pokrajinah. V kazalu so zajeti tudi zapisovalci, pevci in pevke. Melodična kazala razvrščajo melodije po tonskem obsegu in tonskih nizih, drugič po kadenčnih tonih in tretjič po metro-ritmičnih tipih in po kitični strukturi besedila. Sledi še podrobno kazalo pesemskih tipov in variant po vrstnem redu v knjigi. Dodan pa je angleški povzetek posameznih pesemskih tipov. Pregled nad objavljenim gradivom je popoln in knjiga v celoti zadostuje vsem znanstvenim zahtevam. Uredništvo se je pri objavi gradiva, kazal, kratic virov in zapisovalcev držalo načel, ki si jih je postavilo že pri prvi knjigi in jih tam tudi razložilo. Kljub temu opazimo v drugi knjigi malenkostna odstopanja od osnovnih načel. Tako je npr. pri nekaterih pevcih naveden podatek o njihovem poklicu, pri drugih ne, zapisovalec iz novejšega časa je ob pesmi zapisan s celim imenom, drugi samo s kraticami, motijo nekatere nedoslednosti pri zapisovanju krajev. Poznavalca, ki bo primerjal melodične zapise v knjigi z originalnimi zapisi v sekciji za glasbeno narodopisje, bo najbrž zmotilo dejstvo, da so nekateri zapisi v knjigi popravljeni. Razumljivo je sicer, da se je moralo za objavo marsikaj pretehtati, dopolniti ali popraviti, toda ta popravek se ne ujema več z zapisom pod isto tekočo številko v sekciji. Če je bil popravek res nujen, bi se moral vnesti tudi v prvotni zapis ali pa naj bi kratka opomba opozorila nanj. Vendar bodo nedoslednost opazili mogoče le najožji poznavalci in za celoto ni bistvena. Osebnost pa me že od prve knjige nekoliko moti kronološki princip razvrščanja pesmi, ki je sicer praktičen in pregleden, vendar ruši vsebinsko povezanost posameznih variant.

V celoti pa je druga knjiga Slovenskih ljudskih pesmi z bogatim in strokovno opremljenim gradivom enkratno delo in pomembno kulturno in zgodovinsko dejanje. Matična izdaja

pomeni izreden uspeh, ki prinaša tudi upanje za nadaljevanje izdajanja temeljnih del slovenske kulture. Želimo, da naše upanje ne bo izigrano in uničeno z morebitnim novim in nepotrebnim zavlačenjem pri izdaji naslednjih zvezkov ljudskih pesmi. Po desetletnem čakanju na drugo knjigo je bilo naše upanje že močno načeto, omajan pa je bil tudi naš zanos, ki je obvezen spremljevalec izhajanja slovenskih temeljnih del. Vseeno upamo, da je pri sodelavcih prisotna zavest o kar se da hitri izdaji tega temeljnega dela slovenske kulture in da bo delo steklo, kot je treba, da bomo v doglednem času dobili prepotrebno popolno zbirko ljudskih pesmi. Upamo tudi, da bodo naslednji zvezki spet dobili priznanja domačih in tujih strokovnjakov, katerih je bil deležen prvi zvezek in jih bo najbrž tudi drugi.

Kadarkoli gre za izdajo knjige, tudi če gre za objavo ljudskih pesmi, stojijo za njo konkretni ljudje, sodelavci in ustvarjalci. Naj jih omenim ob koncu svojega razmišljanja, čeprav bi po svoji vlogi in delu zaslužili navedbo že takoj na začetku. Uredniški odbor, in s tem sodelavce, komentatorje in raziskovalce, so sestavljali: dr. Zmaga Kumer, dr. Milko Matičetov in dr. Valens Vodušek, vsi sodelavci inštituta za slovensko narodopisje pri SAZU. Trije sodelavci — uredniki pa so si delo za drugo knjigo razdelili takole: dr. Zmaga Kumer je napisala uvodno besedo in redigirala, to je komentirala in pripravila za tisk večino pesemskih tipov, 64 od 73-ih tipov je njeno delo, drugih devet je redigiral dr. Milko Matičetov. Poleg tega je dr. Zmaga Kumer pripravila vsa kazala, razen glasbenih, ki so delo dr. Valensa Voduška. Kumrova je transkribirala tudi večino besedil z magnetofonskih trakov. Milko Matičetov je poleg omenjenih redakcij prispeval še enkrat opombe in dostavke k sklepnim besedilom in pripravil za tisk rezijanske pesmi. Celotna glasbena redakcija pesmi je delo Valensa Voduška,

ki je napisal tudi opombe k melodijam in sodeloval pri redakciji gradiva za večino pesemskih tipov.

Knjigo je izdala in založila Slovenska matica, notografinja je bila Marija Polanc, opremila jo je Miša Bernik, tiskalo pa Časopisno podjetje Delo.

Marko Terseglav

BRANKO ŠÖMEN, PANONSKO MORJE

Nekaj kroničnega je v vedno pogostejših spominih, opevanjih lastne preteklosti, zapisov o zgodnjih povojnih obdobjih: življenju v Ljubljani in drugih mestih. Avtobiografske refleksije in doživetja bralci naklonjeno sprejemajo, lahko bi rekli celo bolj, kot če bi šlo za čisto literaturo, brez hote poudarjene identitete kraja in časa dogajanja in kajpada identitete oseb in dogodkov. Izpoved in samoizpoved tedaj kot nadomestilo literarne imaginacije? O tem bi bilo prehitro reči kaj določnejšega. A vendar: naši pisatelji se vse raje, v iskanju literarnih tem, zatekajo v lastno zgodovino, osebno izkustvo; razkrivajo »problematično« ali »neproblematično« preteklost.

Šömnovo Panonsko morje* sodi med take vrste avtobiografskih romanov. Pisatelj pač meni, da je njegova preteklost-mladost, študentske dogodivščine, do ženitve kot časovnega mejnika, dovolj zanimiva snov za lahko berljiv, z reportažnimi elementi prepreden roman. To je bila spodbuda, ki je za realizacijo potrebovala precejšnjo mero osebnega poguma, pripravljenosti povedati o sebi kaj več, kot to običajno počnemo, tudi v smislu nekega osebnostnega kulta, s poudarkom na ljubezenskih dogodivščinah, z imeni, s konkretiziranimi anekdotami, neproble-

(*Branko Šömen, Panonsko morje, Pomurska založba, Murska Sobota 1981, opremil in tehnično uredil Franc Mesarič, str. 380)